

การปกครองคณะสงฆ์ในสถานการณ์วิกฤตโควิด-19

The Sangha Administration in the COVID-19 Crisis Situation

พระพุทธิญาณมุนี Phraphutthiyarnmune

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Rai Buddhist College.

Phangao 2519@gmail.com

บทคัดย่อ

ในสภาวะปัจจุบันการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเนื่องจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 พระสงฆ์จำเป็นต้องมีการปรับตัวทั้งด้านการปกครองคณะสงฆ์นั้นเป็นการปกครองตามพระธรรมวินัย โดยใช้อำนาจรัฐและจารีตเป็นหลักอุดหนุน คราวใดเกิดความไม่เรียบร้อยขึ้นในคณะสงฆ์จนเป็นเหตุขัดข้องและพระสงฆ์มีกรอบกติกาในการปกครองดูแลกิจการต่าง ๆ ของคณะสงฆ์เอง ซึ่งมีหน่วยงานที่สำคัญที่คอยกำกับดูแลกิจการคณะสงฆ์ภายใต้กรอบกฎหมายซึ่งเรียกว่ากฎหมายเถรสมาคม ซึ่งมหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้ ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยดีงาม ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ รักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา และปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด 19 วิถีชีวิตแบบเดิมต้องเปลี่ยนไป รัฐบาลที่มีความเข้มงวดในมาตรการ lock down รวมถึงการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์เปลี่ยนไป พระสงฆ์ดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์มากขึ้นทั้งจากการฌาปนกิจศพทั้งผู้ติดเชื้อ การจัดการวัดให้เป็นศูนย์พักคอยผู้ป่วย การมอบสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคให้แก่ชุมชน เป็นต้น เมื่อชุมชนได้รับความเดือดร้อนและผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 พระสงฆ์จึงเข้ามามีบทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือชุมชนตามสถานการณ์ที่จะช่วยได้

คำสำคัญ : การปกครองคณะสงฆ์, สถานการณ์วิกฤต, โควิด-19

Abstract

In the current situation, the lifestyle of monks has changed from the original due to the spread of the COVID-19 virus. The monks need to adjust both the

administration of the Sangha and the administration according to the Dhamma Vinaya. using the power of the state and custom as the main support Whenever there is disorder in the Sangha until it becomes a problem and the Sangha has a framework for governing and taking care of the affairs of the Sangha themselves. which has important agencies that supervise the affairs of the Sangha under the legal framework known as the Sangha Sangha Rules. which the Sangha Council has the following powers and duties Governing the Sangha to be in good order rule and determine the ordination of novices regulate and promote religious education education, welfare, propagation, public welfare of the Sangha uphold the principles of dharma and discipline of Buddhism And perform other duties From the epidemic situation of COVID 19, the old way of life must change. The government's strict lockdown measures and the religious practices of the monks have changed. Monks carry out more public welfare activities, both from cremation of the dead and infected people. Management of temples as a patient waiting center Giving consumer goods to the community, etc. When the community has suffered and the impact of the COVID-19 epidemic, the monks have come to play a role in helping the community according to the situation that will help.

Keywords: Sangha, Crisis Situation, COVID-19

บทนำ

ปัจจุบันการบริหารงานคณะสงฆ์ถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญเพราะถ้ามีระบบการบริหารที่ดีนั้น พระพุทธศาสนาก็มีความเจริญมั่นคง การบริหารที่ดีนั้นจะต้องมีรูปแบบและวิธีการจัดการหรือมีแนวคิดซึ่งขึ้นอยู่กับงาน มอบอำนาจกระจายงานให้ผู้อยู่ฝ่ายบริหารระดับต่าง ๆ รับผิดชอบตามความรู้ความสามารถของตน และพัฒนาการในด้านต่าง ๆ เพราะการปกครองคณะสงฆ์ปัจจุบันต้องอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นเกณฑ์จัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์คือด้านการปกครอง การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์การเผยแผ่ สาธารณูปการ และสาธารณสงเคราะห์ต่าง ๆ ตลอดจนการแต่งตั้งถอดถอนเจ้าคณะพระสังฆาธิการควบคุมดูแลให้เป็นไปตามข้อวัตร ปฏิบัติของจริยาพระสังฆาธิการ

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือการปกครองคณะสงฆ์โดยยึดหลัก คือการปกครองตามพระธรรมวินัยและใช้กฎหมายหรืออำนาจรัฐเป็นหลักสนับสนุน คราวใดเมื่อเกิดความไม่เรียบร้อยขึ้นในคณะสงฆ์จนเป็นเหตุขัดข้องและจำเป็นต้องพึ่งรัฐโดยอาศัยรัฐมาช่วยจัดการแก้ปัญหาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อครั้งพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองมาก ในประเทศอินเดียนั้นคณะสงฆ์และทางศาสนาได้ดำเนินมาในลักษณะเช่นนี้ โดยเฉพาะเมื่อก้าวถึงประเทศไทยครั้งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงถวายอำนาจรัฐช่วยจัดระบบการปกครองขึ้นเป็นครั้งแรก ด้วยการที่ทรงตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์รัตนโกสินทร์ศก 121 ต่อมาในสมัยรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 โดยยกเลิกฉบับแรกนั้น ก็เพื่อจัดระบบการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ให้มีรูปแบบคล้ายกับการปกครองฝ่ายอาณาจักร ครั้นถึงรัชกาลที่ 9 ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และต่อมาในปี พ.ศ. 2535 ได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์และเป็นหลักจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ด้วย และต่อมาก็ได้กำหนดให้มีมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับวางระเบียบ ออกคำสั่งมีมติและออกประกาศโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัย (เฉลิมพล โสมอินทร์, 2546) ในปี พ.ศ. 2561 ได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 4) ซึ่งยังเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 (ราชกิจจานุเบกษา, 2566)

จากที่เคยนิยมใช้คำว่า การปกครองคณะสงฆ์ ในปัจจุบันใช้คำว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ซึ่งมีความสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งและการดำรงคงอยู่อย่างมั่นคงของพระพุทธศาสนา เป็นการปกครองเพื่อบังคับบัญชาดูแลผู้ใต้บังคับบัญชาให้อยู่ในการดูแลปกครองให้มีความเรียบร้อยดี งามตามหลักธรรมมาธิปไตยเป็นสำคัญ โดยผู้บริหารเองจะต้องประพฤติธรรมและใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหาร และต้องคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งโดยพึงสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ดังนั้น เมื่อก้าวถึงการปกครองคณะสงฆ์หรือการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จึงต้องเห็นพระธรรมวินัยเป็นหลัก เพราะพระธรรมวินัยเป็นทั้งโครงสร้างและการจัดสภาพสังคมให้เกิดความเรียบร้อย และเป็นการพัฒนาบุคลากรในสังคมด้วยทุกคนจะรู้จักหน้าที่ของตนเอง

พระสังฆาธิการจำเป็นต้องมีการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยดี มีความถูกต้อง มีความเหมาะสม มีความบริสุทธิ์ มีความยุติธรรม มีประสิทธิภาพ โดยหลักการพระสังฆาธิการมีหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์หรือการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย จึงเป็น

เงื่อนไขสำคัญในการบ่งชี้ในความสำเร็จในการส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนถาวรสืบต่อไป ดังคำกล่าวที่ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติจะเจริญรุ่งเรืองถาวรสืบต่อไปต้อง อาศัยพระสังฆาธิการ เนื่องจากพระสังฆาธิการเป็นผู้ใกล้ชิดกับประชาชน โดยเฉพาะพระสังฆาธิการทุกระดับ ซึ่งเป็นที่เคารพเลื่อมใสศรัทธาของประชาชน (กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2542)

จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด 19 วิถีชีวิตแบบเดิมต้องเปลี่ยนไป รัฐบาลที่มีความเข้มงวดในมาตรการ lock down รวมถึงการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์เปลี่ยนไป พระสงฆ์ดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์มากขึ้นทั้งจากการฉาบฉีดพ่นทั้งผู้ติดเชื้อ การจัดการวัดให้เป็นศูนย์พักคอยผู้ป่วย การมอบสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคให้แก่ชุมชน เป็นต้น เมื่อชุมชนได้รับความเดือดร้อนและผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 พระสงฆ์จึงเข้ามามีบทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือชุมชนตามสถานการณ์ที่จะช่วยได้

ประเด็นหลัก

1. การปกครองคณะสงฆ์

การปกครอง หมายถึง การดูแล การคุ้มครอง การระงับรักษา หรือการบริหาร อีกนัยหนึ่ง หมายถึงการควบคุม ดูแลหมู่คณะให้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีระเบียบวินัย เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของหมู่คณะหรือของสังคมนั้น ๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) การปกครองในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์มิได้ให้ความสำคัญกับผู้ผู้นำหรือการปกครองมากนัก แต่พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับพระธรรมวินัยมากกว่า เพราะพระธรรมวินัยไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่ผู้นำมีการเปลี่ยนแปลงได้เสมอ ดังที่พระองค์ตรัสกับพระอานนทว่า

ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย (ที.ม. (ไทย) 10/216/164.) เมื่อมองจากการปกครองภายในของพระสงฆ์เอง ในปัจจุบันนี้ นอกจากจะใช้ธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองแล้ว เป็นการปกครองในเชิงของธรรมาภิบาล คือ ดูแลกันโดยธรรม ปกครองกันแบบพอปกครองลูก อาจารย์ปกครองศิษย์ ดังปรากฏตัวอย่างที่เป็นต้นแบบให้เห็นชัดเจน คือ

หน้าที่ของสังฆวิহারิกที่จะพึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ และ หน้าที่ของพระอุปัชฌาย์จะพึงปฏิบัติต่อสังฆวิহারิก ตรัสสั่งให้พระอุปัชฌาย์และสังฆวิহারิก ตั้งจิตสนิทสนมในกันและกัน ให้พระ

อุปัชฌาย์สำคัญสหิทธิวาริกรณัณบุดร ให้สหิทธิวาริกรณัณบุดรพระอุปัชฌาย์ณินิดา เมื่อเป็นเช่นนี้ ต่างจะมี ความเคารพเชื่อฟังกันและกัน ย่อมถึงซึ่งความเจริญงอกงามในธรรม ตรัสสั่งให้พระอุปัชฌาย์และ สหิทธิวาริกรให้เอื้อเฟื้อประพฤดิชอบต่อกัน หน้าที่ของสหิทธิวาริกรจะพึงกระทำต่อพระอุปัชฌาย์เรียกว่า อุปัชฌาย์วัตร และหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์จะพึงปฏิบัติต่อสหิทธิวาริกร เรียกว่าสหิทธิวาริกรวัตรและอา จาริวัตร หน้าที่ของศิษย์ที่จะพึงปฏิบัติต่ออาจารย์ อันตวาลิกรวัตร หน้าที่ของอาจารย์จะพึงปฏิบัติต่อ ศิษย์ ทั้งสองฝ่ายต่างก็เอื้ออาทรต่อกัน มีไมตรีจิตต่อกัน ((สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2535) และยังมีการปกครองด้วยการใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2505 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 23 (พ.ศ. 2541) มาใช้เป็นเครื่องมือในการปกครอง ด้วยการมอบอำนาจในการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์เป็นไป ในรูปแบบเดียวกันจึงมีระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ดังนี้ คือ ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ฉบับที่ 23 (พ.ศ. 2541) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 15 ตรี มาตรา 20 และมาตรา 20 ทวิ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 มหาเถรสมาคมตรากฎมหาเถรสมาคมไว้ ดังต่อไปนี้

1) หน้าที่ต้องปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม (กรมการศาสนา, 2542).

(1) บำรุงรักษาวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์ การปรับปรุง ตบแต่ง การกำหนดแบบแปลนแผนผัง ซึ่งล้วนแต่เป็นงานที่ต้องทำด้วยแรงงานและแรง ความคิด อันเป็นส่วนสร้างสรรค์และเสริมสร้างส่วนที่เป็นวัตถุให้ปรากฏเป็นรูปธรรม

(2) การจัดกิจกรรมของวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การจัดกิจกรรมของวัดตามหน้าที่ ผู้ปกครองวัดและหน้าที่จัดกิจกรรมแทนวัดในฐานะผู้แทนนิติบุคคล กิจกรรมของวัดซึ่งหมายถึงกิจการ 5 ประเภทคือ การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ เผยแผ่พระพุทธศาสนา สาธารณูปการ สาธารณ สงเคราะห์ ซึ่งสอดคล้องกับระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

(3) การจัดการศาสนสมบัติให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การดูแลและรักษา การใช้จ่าย การจัดหาทรัพย์สินของวัด ตลอดจนการบัญชีซึ่งส่วนที่เป็นศาสนวัตถุ ศาสนสถาน และศาสนสมบัติ ของวัดที่ตนเองเป็นเจ้าของให้ เป็นไปด้วยดี คือให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

2) หน้าที่ในการปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด

(1) ปกครอง หมายถึง การเอาใจใส่ดูแลการประพฤติปฏิบัติของบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ได้เป็นอยู่ด้วยความผาสุกให้ความอนุเคราะห์ในส่วนที่อยู่อาศัยและปัจจัยตามสมควร ช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่บรรพชิตคฤหัสถ์ด้วยพรหมวิหารธรรมตามสมควรแก่เหตุ

(2) สอดส่อง หมายถึง การเอาใจใส่ดูแลการประพฤติปฏิบัติของบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ในวัด ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบคำสั่งมหาเถรสมาคม เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระศาสนาอันเป็นส่วนรวม

3) หน้าที่เป็นธรรมาธิการศึกษาและอบรม

(1) การจัดการศาสนศึกษา หมายถึง การจัดให้มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ได้ศึกษาเล่าเรียน ทั้งแผนกบาลีและนักธรรม (รวมทั้งธรรมศึกษา)

(2) การอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัย หมายถึง การจัดให้มีการอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตตามวิธีการที่กำหนดในคำสั่งมหาเถรสมาคม

4) หน้าที่อำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล

(1) แก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่ขอใช้วัดเป็นที่จัดบำเพ็ญกุศล

(2) ในการบำเพ็ญกุศลของวัดเองเป็นประจำและเป็นการจร

(3) ผู้จะบำเพ็ญกุศลนอกวัดและขอคำปรึกษาเจ้าอาวาสหรือจากวัด

(4) การสร้างสถานที่เพื่ออำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล

สรุปได้ว่า บทบาทด้านการปกครองนี้ เป็นการจัดระเบียบการปกครองนอกจากจะใช้ธรรมวินัยเป็นหลัก ก็ใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นเครื่องมือในการปกครองด้วย ซึ่งเป็นการมอบอำนาจในการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ ด้วยการแบ่งการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น 2 ส่วน คือ คณะสงฆ์ส่วนกลาง และการปกครองส่วนภูมิภาค ทั้งนี้เพื่อให้การดูแล การคุ้มครอง การระวังกษาดูแลคณะสงฆ์ให้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีระเบียบวินัย เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของหมู่คณะสงฆ์หรือของสังคมนั้น ๆ

2. โควิด-19

2.1 สถานการณ์โควิด-19

โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 มีการระบาดในวงกว้างในสาธารณรัฐประชาชนจีน ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2562 เป็นต้นมาโดยเริ่มจากเมืองอู่ฮั่น มณฑลหูเป่ย์ จนถึงปัจจุบันทำให้พบผู้ป่วยยืนยัน

มากกว่า ๗0,000 ราย และเสียชีวิตมากกว่า 2,000 ราย การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 เริ่มต้นที่ประเทศจีน ตั้งแต่วันที่ 30 ธันวาคม 2562 ต่อมาได้พบผู้ป่วยยืนยันในหลายประเทศทั่วโลก จำนวนผู้ป่วยยืนยันเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เช่น ฮองกง มาเก๊า ไต้หวัน เกาหลีใต้ สิงคโปร์ และญี่ปุ่นพบอัตราการเสียชีวิตจากโรคประมาณร้อยละ 2 ซึ่งร้อยละ 26.4 ของผู้เสียชีวิตเป็นผู้สูงอายุ และผู้ที่มีโรคประจำตัวมีโอกาสเสี่ยงที่จะเสียชีวิตเพิ่มขึ้น โดยผู้ที่เป็นโรคหัวใจมีอัตราการเสียชีวิตมากที่สุดร้อยละ 10.5 รองลงมาคือ โรคเบาหวาน (ร้อยละ ๗.3) และโรคระบบทางเดินหายใจเรื้อรัง (ร้อยละ 6.3) ขณะนี้มีหลักฐานการติดต่อจากคนสู่คน และพบมีการระบาดภายในประเทศ (local transmission) เพิ่มขึ้นหลายพื้นที่ ณ วันที่ 12 มีนาคม 2563 องค์การอนามัยโลก ได้ประกาศให้โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 เป็นโรคระบาดที่เข้าได้ภาวะระบาดครั้งใหญ่ (Pandemic) กระจายไปหลายส่วนของโลก และแนะนำให้ทุกประเทศเร่งรัดการเฝ้าระวัง ป้องกันและควบคุมโรคนี้ (กรมควบคุมโรค, 2566)

ปัจจุบันสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 หรือโควิด 19 ในระดับโลก มีความรุนแรงอย่างชัดเจน และมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง จุดเริ่มต้นมาจากช่วงปลายเดือน ธันวาคม 2562 ที่เมืองอู่ฮั่น มณฑลหูเป่ย์ สาธารณรัฐประชาชนจีน มีการรายงานกลุ่มก้อนผู้ป่วยโรคปอดติดเชื้อที่ไม่ทราบสาเหตุ ต่อมาทราบว่าเกิดจากเชื้อ Coronavirus สายพันธุ์ใหม่ (พักต์เพีย ลิริคตต์, 2563) องค์การอนามัยโลก (WHO) ได้ประกาศให้การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสนี้เป็น “การระบาดใหญ่”(pandemic) เมื่อ 11 มีนาคม 2563 (ศูนย์ปฏิบัติการภาวะฉุกเฉิน กรมควบคุมโรค, 2563) และรายงานจาก กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข (12 สิงหาคม 2564) ทั่วโลกพบผู้ติดเชื้อจำนวน 205,604,500 คน ยอดผู้เสียชีวิต จำนวน 4,338,๗41คน (ศูนย์ปฏิบัติการภาวะฉุกเฉิน กรมควบคุมโรค, 2564)

2.2 การควบคุมโรคโควิด-19

ศูนย์บริหารสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (ศบค.) คือหน่วยงานที่ทำหน้าที่ดูแลการแพร่ระบาดของ COVID-19 ในประเทศไทยได้ออกกำหนดนโยบายที่สำคัญในการควบคุมโรคโควิด-19 มีดังนี้ (ศุภักษร โกมล, 2563).

1. State Quarantine ตามที่มีการประกาศให้โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 หรือโรคโควิด-19 เป็นโรคติดต่ออันตราย ตามพระราชบัญญัติโรคติดต่อ พ.ศ. 2558 และศูนย์บริหารสถานการณ์โควิด-19 (ศบค.) กำหนดให้ผู้ที่ เดินทางมาจากต่างประเทศทุกคน ต้องได้รับการตรวจคัดกรอง แยกกัก หรือกักกัน เพื่อการเฝ้าระวัง ป้องกัน และควบคุมโรคซึ่งมาจากท้องถิ่นอื่น หรือเมืองท่านอก

ราชอาณาจักร กรณีโรคโควิด-19 หน่วยงานรัฐจึงจำเป็นต้องจัดเตรียมและจัดหาสถานที่สำหรับเป็นที่กักตัวผู้ที่เดินทางมาจาก ต่างประเทศ ให้อยู่ในการกักกักดูแล เพื่อการเฝ้าระวังการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019ตามหลักเกณฑ์ และแนวทาง การควบคุมป้องกันโรค โดยความร่วมมือระหว่าง กระทรวงกลาโหม และกระทรวงสาธารณสุข State Quarantine หมายถึง การกักกันผู้เดินทางทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเข้ามาในราชอาณาจักร โดยใช้สถานประกอบการธุรกิจโรงแรม กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้ที่เดินทางเข้ามาในราชอาณาจักรไทยทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ และไม่มีอาการที่เข้าเกณฑ์สอบสวนโรคโควิด-19 (Patient under investigation)

2. การตรวจคัดกรอง เฝ้าระวัง และสอบสวนโรคโควิด 19 กรมควบคุมโรค ได้กำหนดมาตรการในการเฝ้าระวังโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID19) ในประเทศไทย เพื่อให้ทราบขนาดของปัญหา ตรวจจับการระบาด และติดตามแนวโน้มของการเกิด โรคติดเชื้อ ในกลุ่มประชากรเสี่ยง และพื้นที่เสี่ยงได้อย่างทันเวลา โดยมีกลุ่มเป้าหมายในการตรวจทาง ห้องปฏิบัติการ โดยแบ่งเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

2.1 การตรวจสำหรับการเฝ้าระวังในกลุ่มต่างๆ การดำเนินงานเพื่อการตรวจสำหรับการเฝ้าระวังในกลุ่มต่างๆ แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้ 1. การเฝ้าระวังในกลุ่มผู้ป่วย หรือมีอาการเข้าได้กับนิยาม (Patient Under Investigation : PUI) 2. การตรวจคัดกรองในประชากรเสี่ยงตามจุดคัดกรองและด่านเข้าออกระหว่าง ประเทศ (Screening) 3. การเฝ้าระวังในกลุ่มเป้าหมายเฉพาะหรือพื้นที่เฉพาะ (Sentinel Surveillance) 4. การเฝ้าระวังเหตุการณ์ในสถานที่เสี่ยง เก็บตัวอย่างส่งตรวจเมื่อเข้าเกณฑ์PUI และ เป็นกลุ่มก้อน รายงานผ่าน EBS (Event-Based Surveillance)

2.2 การตรวจสำหรับการสอบสวนทางระบาดวิทยา กรณีพบผู้ป่วยยืนยัน อย่างน้อย 1 ราย ขึ้นไป ทีมปฏิบัติการสอบสวนโรคดำเนินการสอบสวนโรคโดยใช้แบบฟอร์ม Novelcorona 2 ในการสอบสวนผู้ป่วยซึ่งเป็นบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข ให้ใช้แบบฟอร์ม Novelcorona 2H 15 และกรณีที่ผู้ป่วยอยู่ในสถานที่กักกันซึ่งทางราชการกำหนด ให้ใช้แบบฟอร์ม Novelcorona 2Q และมี แนวทางในการปฏิบัติ ดังนี้ 1. เกณฑ์การออกสอบสวนโรค และการยุติการสอบสวน หลักเกณฑ์นี้เป็นแนวทาง ในการสอบสวนโรค อาจพิจารณาปรับเปลี่ยนวิธีการสอบสวนให้เหมาะสม กับสถานการณ์ เช่น กรณีที่ เป็นพื้นที่ซึ่งพบผู้ป่วยจำนวนมาก หรือมีการระบาดในวงกว้างแล้ว อาจใช้วิธีการสอบสวนทางโทรศัพท์ การมอบหมายให้บุคลากรในพื้นที่เป็นผู้ดำเนินการ การรวบรวมเอกสารจากหน่วยบริการ ทางไปรษณีย์ อิเล็กทรอนิกส์ 2. กระบวนการสอบสวนโรค กระบวนการสอบสวน

โรค โดยแบ่งเป็น 3 กิจกรรม ดังนี้ 1. การติดตามผู้สัมผัสใกล้ชิด (Close contact tracing) ผู้สัมผัสใกล้ชิด ประกอบด้วย 2. ผู้ที่อยู่ใกล้หรือมีการพูดคุยกับผู้ป่วยในระยะ 1 เมตร เป็นเวลานานกว่า 5 นาที หรือถูกไอจามรดจากผู้ป่วย 3. ผู้ที่อยู่ในบริเวณที่ปิด ไม่มีการถ่ายเทอากาศมากนัก ร่วมกับผู้ป่วย โดยอยู่ห่าง จากผู้ป่วยในระยะ 1 เมตร เป็นเวลานานกว่า 15 นาที เช่น ในรถปรับอากาศ หรือห้องปรับอากาศ ผู้สัมผัสใกล้ชิดแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้ (1) ผู้สัมผัสใกล้ชิดเสี่ยงสูง หมายถึง ผู้สัมผัสที่มีโอกาสสูงในการรับหรือแพร่เชื้อกับ ผู้ป่วยที่มีโอกาสสัมผัส สารคัดหลั่งจากทางเดินหายใจของผู้ป่วย โดยไม่ได้ใส่ personal protective equipment (PPE) ตามมาตรฐาน (2) ผู้สัมผัสใกล้ชิดเสี่ยงต่ำ หมายถึง ผู้สัมผัสที่มีโอกาสต่ำในการรับหรือแพร่เชื้อ กับผู้ป่วย ได้แก่ ผู้สัมผัสใกล้ชิดที่ไม่เข้าเกณฑ์ผู้สัมผัสใกล้ชิดเสี่ยงสูง

การค้นหาเชิงรุก (Active case finding) เมื่อพบผู้ป่วยยืนยันที่ไม่สามารถหาแหล่งโรคที่มา จากพื้นที่ระบาดได้อย่างชัดเจน มีความเป็นไปได้สูง ที่ผู้ป่วยจะได้รับเชื้อมาจากภายในชุมชนที่ใช้ชีวิต หรืออาศัยอยู่ ซึ่งในชุมชนนั้นอาจจะ มีผู้ป่วยรายอื่น หรือมีการระบาดเกิดขึ้นในพื้นที่ ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องค้นหาเชิงรุกภายใน ชุมชนนั้น ๆ เพื่อค้นหา และดำเนินการแยกผู้ป่วยโดยเร็ว โดยการค้นหาเชิงรุกจะขยายวงให้ครอบคลุม ชุมชนที่ผู้ป่วยใช้ชีวิต หรืออาศัยอยู่ โดยไม่จำกัดอยู่เพียง ผู้ที่มาสัมผัสใกล้ชิดกับผู้ป่วย ขอบเขตการค้นหาเชิงรุกจะกว้างเท่าใดนั้น ให้พิจารณาโดยใช้หลักที่ว่า จะ ค้นหาผู้ป่วย รายอื่น ซึ่งมีโอกาสไปสัมผัสกับแหล่งโรคเดียวกัน (common exposure) กับผู้ป่วยยืนยัน เช่น หากมี นักเรียน ป.6 เป็นผู้ป่วยยืนยัน ในการค้นหาผู้สัมผัส มักจะจำกัดวงเพื่อนสนิท หรือเพื่อน ในห้องเรียน เดียวกัน แต่หากเป็นการค้นหาเชิงรุกจะต้องขยายวงการค้นหา เช่น ให้ครอบคลุมทั้ง โรงเรียน เนื่องจาก ผู้ป่วยรายนั้นอาจได้รับเชื้อมาจากการใช้สาธารณูปโภคส่วนรวม เช่น ลิฟต์โรงอาหาร โรงยิม ห้องสมุด ห้องคอมพิวเตอร์ จึงอาจมีนักเรียนหรือบุคลากรคนอื่นที่ได้รับเชื้อจากบริเวณ เดียวกันนี้ด้วย

การค้นหาผู้ติดเชื้อไม่มีอาการในชุมชน (Asymptomatic infection finding) การค้นหาผู้ติดเชื้อไม่มีอาการในชุมชน เป็นการค้นหาผู้ติดเชื้อไม่มีอาการ ในผู้ที่อาศัย อยู่ในพื้นที่ (สถานที่ ชุมชน/หมู่บ้าน) ที่พบผู้ป่วยต่อเนื่องในระยะเวลาอย่างน้อย 28 วัน ขึ้นอยู่กับ ความถี่ ความหนาแน่นของ ประชากร และตามสถานการณ์ของพื้นที่ ทั้งนี้ให้นิ่งถึงประสิทธิภาพและ ประสิทธิภาพในการทำ ด้วยกรณีที่พบผู้ป่วยต่อเนื่องในระยะเวลาอย่างน้อย 28 วัน ทีมสอบสวนโรคจะต้อง ดำเนินการค้นหาผู้ติดเชื้อไม่มีอาการ (Asymptomatic infection finding) ซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่ (สถานที่/ชุมชน/หมู่บ้าน)

โดยขนาด การค้นหาขึ้นอยู่กับความถี่ที่พบผู้ป่วย ความหนาแน่นของประชากร และสถานการณ์ของพื้นที่ ซึ่งจะต้องคำนึงถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผล ร่วมกับการใช้มาตรการเว้น ระยะห่างทางสังคม (Social distancing) ในการควบคุมโรค

2.3 การตรวจคัดกรองเพื่อค้นหาการติดเชื้อในกลุ่มประชากรเสี่ยงหรือสถานที่เสี่ยง นอกเหนือจากการ เฝ้าระวังที่กำหนดไว้ โดยผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการโรคติดต่อจังหวัด และข้อตกลงของ สปสช. ระดับเขต การเฝ้าระวังโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ในประชากรกลุ่มเสี่ยงและสถานที่ เสี่ยง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินการคัดกรองเชิงรุก โดยเฉพาะกลุ่มประชากร/พื้นที่เสี่ยงต่อการติดเชื้อ ค้นหาผู้ติดเชื้อรายใหม่ นอกเหนือจากการเฝ้าระวังที่กำหนดไว้ โดยขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ณ ขณะนั้น เช่น 1. บุคลากรทางการแพทย์ 2. กลุ่มอาชีพเสี่ยง หรือกลุ่มอาชีพที่พบปะผู้คนจำนวนมาก ได้แก่ พนักงานสถานบันเทิง พนักงานไปรษณีย์ เช่น พนักงานคัดแยกจดหมาย พนักงานที่ต้องติดต่อกับผู้รับบริการ พนักงานประจำ เคาน์เตอร์ พนักงานขับรถ หรือพนักงานประจำรถสาธารณะ พนักงานส่งของ 3. พิจารณากลุ่มอื่นๆ ตามสถานการณ์ของพื้นที่ ได้แก่ กลุ่มแรงงานต่างด้าวที่อยู่ในสถาน ประกอบการหรือชายแดน ชุมชนแออัด เจ้าหน้าที่ด่านตรวจคนเข้าเมืองทุกคน เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ทุก คน ยกเว้นเจ้าหน้าที่ธุรการ แม่ค้า/พ่อค้า หรือพนักงานขายของในตลาด หรือผู้สูงอายุรายใหม่ที่เข้าพัก ในบ้านพักผู้สูงอายุของรัฐ เป็นต้น ทั้งนี้ การดำเนินงานในกลุ่มนี้ ต้องผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการโรคติดต่อจังหวัด และข้อตกลงของสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติระดับเขต

2.4 การตรวจเพื่อวัตถุประสงค์อื่น การเฝ้าระวังในกลุ่มนี้ ไม่ได้ดำเนินการเป็นประจำ แต่ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และสถานการณ์ หรือพบ ผู้ติดเชื้อในกลุ่มอาชีพเสี่ยงใด หรือในสถานที่เสี่ยงใด และเกิดในพื้นที่ใด จากนั้นจึงทำการสุ่ม เก็บตัวอย่างตรวจในกลุ่มหรือสถานที่เดียวกับผู้ติดเชื้อ เพื่อเป็นการค้นหาผู้ติดเชื้อเพิ่มเติม โดยในกลุ่ม ผู้ป่วย หรือสถานประกอบการ ต้องเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการตรวจทางห้องปฏิบัติการเอง ดังนี้ 1. ผู้ป่วยต้องการตรวจเอง 2. การตรวจในสถานประกอบการ กิจกรรมหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ต้องการเปิดบริการ หรือ เปิดกิจการ

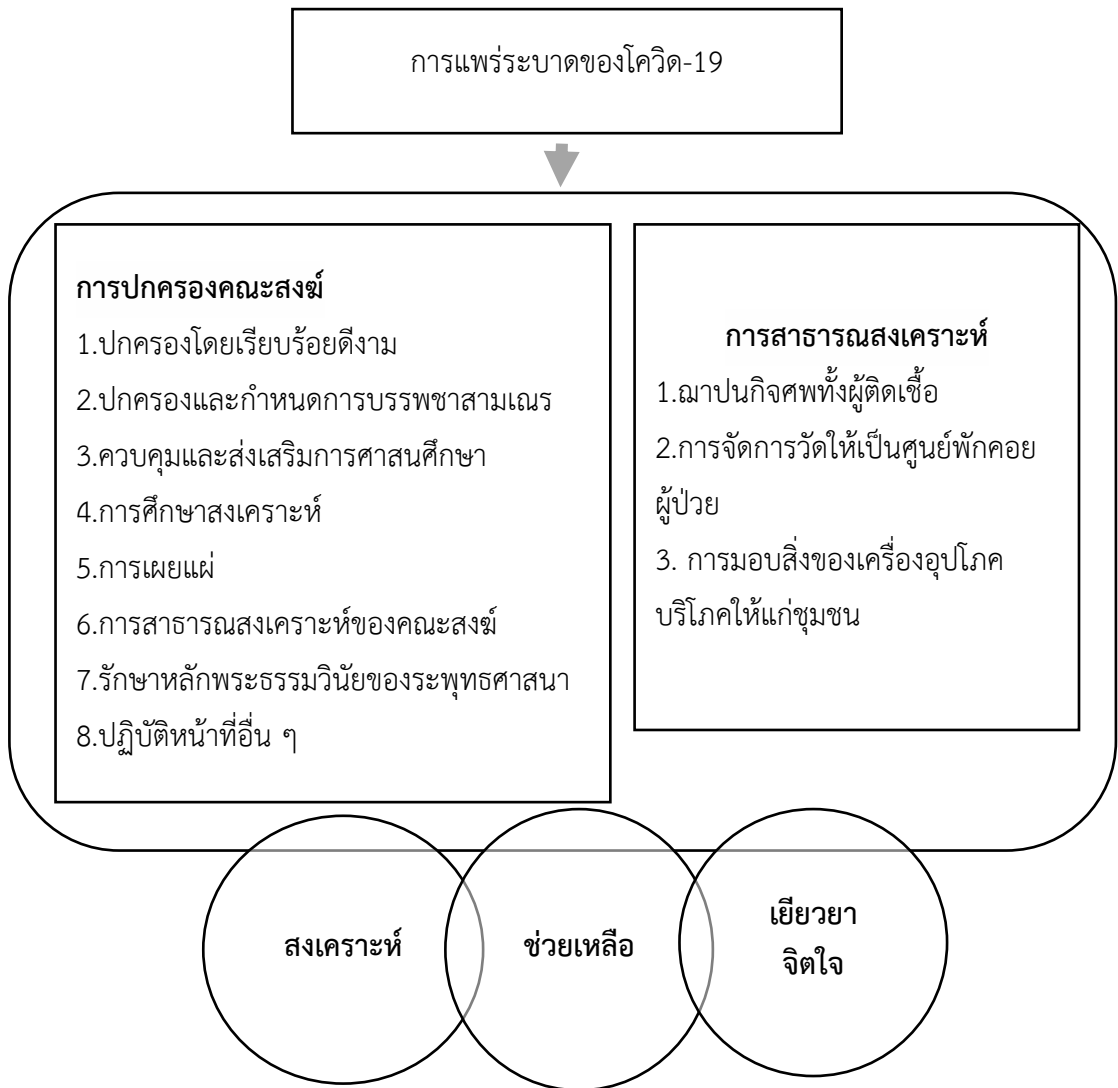
ประเด็นวิเคราะห์

เมื่อประชาชนได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดโรคโควิด 19 ย่อมมีผลต่อวัดและการปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์ เช่นเดียวกัน เนื่องจากวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนคู่กับสังคมไทย เป็นทั้งที่พำนัก

ของพระภิกษุสามเณร และเป็นสถานสาธารณ สงเคราะห์แก่ชุมชน พระสงฆ์ระดับเจ้าอาวาสเป็น ผู้แทนสงฆ์ในการบริหารจัดการวัด มีหน้าที่ในการปฏิบัติกิจการสงฆ์ ประกอบด้วย 6 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการปกครอง สอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระ ธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม ดูแลการปกครองคณะ สงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยดีงาม ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร ควบคุมและส่งเสริม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ รักษาหลักพระ ธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา และปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ 2) ด้านศาสนศึกษา เป็นธุระในการศึกษา อบรม และสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ 3) ด้านการศึกษาสงเคราะห์เป็นการจัด การศึกษาเพื่อช่วยเหลือ เกื้อกูลสถาบันการศึกษาหรือจัดสถานศึกษาภายในวัด เพื่อสงเคราะห์แก่เด็ก เยาวชนให้ได้รับการศึกษาเล่าเรียนทั้งในและนอกระบบ โดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย 4) ด้านการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา เป็นการดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนา เผยแผ่ศาสนธรรมโดย วิธีต่าง ๆ 5) ด้าน สาธารณูปการ เป็นการก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสมบัติของวัดด้วยการบำรุงรักษา ซ่อมแซม ปรับปรุง ตกแต่งศาสนสถาน ที่มีอยู่เดิมให้มั่นคงถาวร และ 6) ด้านสาธารณสงเคราะห์ ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล สถานการณ์การระบาดของโรคโควิด 19 จึงมีผลต่อการ เปลี่ยนแปลง ระบบทางสังคมวัดเป็นอย่างมาก ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน เช่น พิธีกรรมทางศาสนาใช้ระยะเวลา ให้น้อยลง ให้ความสำคัญสะอาดห้องและอุปกรณ์ที่ใช้ร่วมกันทุกวัน ในขณะที่ภาระงานฉาบปูน กิจ ศพทั้งผู้ติดเชื้อและไม่ติดเชื้อมากขึ้น ค่าใช้จ่ายด้านสาธารณูปโภคเพิ่มขึ้น ต้องเตรียมที่ล้างมือ เจลแอลกอฮอล์ พรอหวัดใช้ เป็นต้น นอกจากนี้วัดบางแห่งจัดเป็นศูนย์พักคอย ผู้ป่วย (community isolation) ถือเป็นการสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชน ซึ่งในยามปกติเป็นผู้ เกื้อกูลและสนับสนุนวัด อย่างไรก็ตาม ยังไม่พบว่ามีการศึกษาวิจัย ผลกระทบของการระบาดของโรค โควิด 19 ต่อการปฏิบัติกิจการของสงฆ์

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่จากการวิเคราะห์การปกครองคณะสงฆ์ในสถานการณ์วิกฤตโควิด-19 ดังนี้

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการวิเคราะห์ การปกครองคณะสงฆ์ในสถานการณ์วิกฤตโควิด-19 การปกครองคณะสงฆ์มีหน้าที่ตามมหาเถรสมาคมดังนี้ การปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบง่ายดังงาม ปกครองและ

กำหนดการบรรพชาสามเณร ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ รักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา และปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ เมื่อชุมชนได้รับความเดือดร้อนและผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 พระสงฆ์จึงเข้ามามีบทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือชุมชนตามสถานการณ์ที่จะช่วยได้

สรุป และข้อเสนอแนะ

จะเห็นได้ว่า พระสังฆาธิการจำเป็นต้องมีการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยดี มีความถูกต้องมีความเหมาะสม มีความบริสุทธิ์ มีความยุติธรรม มีประสิทธิภาพ โดยหลักการพระสังฆาธิการ มีหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย รวมถึงพระสงฆ์ถือเป็นผู้นำจิตใจและเป็นผู้นำของชุมชน พระสงฆ์ไม่ได้ทำเฉพาะหน้าที่ในการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังสามารถทำหน้าที่ในการช่วยเหลือสงเคราะห์สังคมในด้านต่าง ๆ หลายด้านด้วยกันจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด 19 วิถีชีวิตแบบเดิมต้องเปลี่ยนไป รัฐบาลที่มีความเข้มงวดในมาตรการ lock down รวมถึงการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์เปลี่ยนไป พระสงฆ์ดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์มากขึ้นคอยช่วยเหลือประชาชน เป็นที่พึ่งทั้งทางจิตใจและสามารถดำรงชีวิตได้ในสถานการณ์เช่นนี้ รวมถึงการสงเคราะห์ฌาปนกิจศพทั้งผู้ติดเชื้อ การจัดการวัดให้เป็นศูนย์พักคอยผู้ป่วย การมอบสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคให้แก่ชุมชน เป็นต้น เมื่อชุมชนได้รับความเดือดร้อนและผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 พระสงฆ์จึงเข้ามามีบทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือชุมชนตามสถานการณ์ที่จะช่วยได้

References

- กรมการศาสนา. (2542). พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรมควบคุมโรค. (2566). สถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา2019 (COVID-19) มาตรการสาธารณสุข และปัญหา อุปสรรคการป้องกันควบคุมโรคในผู้เดินทาง. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล : <https://ddc.moph.go.th/uploads/ckeditor2/files/.pdf> [19 มีนาคม 2566].

รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติ (Proceedings) ครั้งที่ 9 เรื่อง “พุทธวิธี และวิถีครูบา กับการแก้ปัญหาวิกฤตโลก”

(The Buddhist and Kruba Methods to Solve the World Crisis) วันที่ 25 มีนาคม 2566

กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). *คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.

เฉลิมพล โสมอินทร์. (2546). *ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุทรไพศาล.

พัชต์เพ็ญ สิริคุตต์. (2563). สถานการณ์ของโรคและแนวทางปฏิบัติของโรค 2019. PIDST Gazette, 26(2): 12-18.

ราชกิจจานุเบกษา. (2566). “พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2561”. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2561/A/050/T1.PDF> [21 มกราคม 2566].

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด.

ศศิสส์ โกมล. (2563). *รายงานผลการศึกษามาตรการด้านการบริหารจัดการองค์กร ในสถานการณ์แพร่ระบาดของโควิด-19 กองโรคไม่ติดต่อ ปี พ.ศ. 2563*. นนทบุรี : กรมควบคุมโรค.

ศูนย์ปฏิบัติการภาวะฉุกเฉิน กรมควบคุมโรค. (2563). *รายงานสถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019* [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล : <https://ddc.moph.go.th/viralpneumonia/no.pdf> [19 มีนาคม 2566].

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2535). *วินัยมุข เล่ม 2 (หลักสูตรนักรธรรมชั้นโท)*, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.

KLEEN-TEX (Thailand). (2564). *ภาพลักษณ์องค์กร! (Corporate Image!)*. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล : <https://www.kmatonline.com/ภาพลักษณ์องค์กร-corporate-image/> [20 กันยายน 2564].

Taokaemai. (2564). *4 เคล็ดลับบริหารเงินทุนหมุนเวียนธุรกิจ บริหารธุรกิจโต บริหารแยธุรกิจพัง*. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล : <https://taokaemai.com/เงินทุนหมุนเวียนธุรกิจ/> [20 กันยายน 2564].